

**İKİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA TÜRKİYE'NİN ALTI
VİLAYETİNDE İLAN EDİLEN ÖRFİ İDARE VE BUNA KARŞI
MECLİSTE GÖSTERİLEN DEMOKRATİK TEPKİ**

**In The Turkish Grand National Assembly democratisation reaction against
Martial Law declaration in six provinces of Turkey during the years of
Second World War**

Dr. Alaattin UCA*

ÖZ

İkinci Dünya Savaşı'nın etkisiyle, 1940 yılında İstanbul'un da içinde bulunduğu altı vilayette sıkıyönetim ilan edildi. Bu uygulama 1946 yılına kadar Mecliste hiç tartışılmadan her altı ayda bir uzatıldı. Fakat 1946'da Türkiye çok partili hayata geçince bu uygulama Mecliste tartışılmaya başlandı. Tartışmalar sonunda sıkıyönetim sadece iki dönem daha uzatıldı. Daha sonra Hükümet bu konuyu Meclisin gündemine getirmede ve sıkıyönetim 1947 yılında kaldırılmış oldu.

Anahtar Sözcükler: İkinci Dünya Savaşı, sıkıyönetim, çok partili hayat, demokrasi, insan hakları

ABSTRACT

Due to the second world war's influence, martial law, in 1940, was declared in the six provinces including Istanbul. This application was extended every six months without discussing in the Assembly until 1946. But, in 1946, as Turkey passed to multi-parties life, this application became to be discussed in Turkish Grand National Assembly. Later, at the end of the discussion, the martial law was extended for only two terms. Then, the government didn't bring this subject on the agenda of the Turkish Grand National Assembly and martial law was abolished in 1947.

Key Words: Second world war, martial law, multi-parties life, democracy, human rights

---

* Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Türk Tarihi Uzmanı.

TBMM'nin 23 Nisan 1920'de kurulmasından 1922'ye kadar Mecliste siyasi parti yoktu.¹ Daha sonra 1922 yılında Halk Fırkası kuruldu.² 1924 yılında Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası kurularak çok partili hayata geçme denemesi yapıldıysa da başarılı olunamadı.³ Bir başka deneme 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkasının kurulmasıyla yapıldı. Bundan da istenilen sonuç elde edilemedi.⁴ Terakki Perver Cumhuriyet Fırkasının kuruluşundan sonra Halk Fırkası da isminin başına Cumhuriyet sözcüğünü ekledi.⁵ 1935 yılında ise Cumhuriyet Halk Fırkası, Cumhuriyet Halk Partisi adını aldı.⁶ Dolayısıyla bu parti İkinci Dünya Savaşı'nın sonlarına veya başka bir ifadeyle 1946 seçimlerine kadar Türkiye'nin idaresini karşısında bir muhalefet olmaksızın üstlendi.

İkinci Dünya Savaşı yıllarında savaşın etkisiyle dış dünyada önemli gelişmeler olurken içeride de büyük değişimler gerçekleşti. Bunlardan en önemlisi şüphesiz ki Türkiye'nin bir kez daha çok partili hayata geçme kararını vermesi ve bu konuda adım atması oldu. 21 Temmuz 1946 seçimlerinden sonra iktidar partisinin yanında bağımsız muhalefet Meclis'te yer aldı.⁷ Cumhuriyet Halk Partisi'nin tek başına ülkeyi yönettiği dönemde muhalefet genelde iktidar partisi içinde ve parti içi muhalefet şeklinde görülüyordu.⁸ Ancak 1946 seçimlerinden sonra daha etkin bir muhalefet anlayışı ortaya çıktı. Cumhuriyet Halk Partisi'nin içinden gelen kadroların liderliğinde kurulan Demokrat Parti bu görevi üstlendi.⁹

İşte bunun içindir ki İkinci Dünya Savaşı yıllarında tek parti iktidarının gereği olarak toplumu ilgilendiren pek çok karar yeterince tartışılmadan alınabilmişken, muhalefetin ortaya çıkmasından sonra Mecliste şiddetli tartışmalar yapılmaya başlandı.

¹ Fevzi Devrim, "Millî Egemenlik ve Siyasi Partiler", 8.Millî Egemenlik Sempozyumu, Denizli, 22 Nisan 1992, (TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları), s.117.

² Devrim, "Millî Egemenlik ve Siyasi Partiler", s.119.

³ Tevfik Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara, Ekim 1999, s.266.

⁴ Devrim, "Millî Egemenlik ve Siyasi Partiler", s.120.

⁵ Çavdar, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi*, s.266.

⁶ Devrim, "Millî Egemenlik ve Siyasi Partiler", s.119.

⁷ Feroz Ahmad – Bedia Turgay Ahmad, *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, İstanbul, Temmuz 1976, s.26, 27.

⁸ Cem Eroğul, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, Nisan 2003, s.25.

⁹ Devrim, "Millî Egemenlik ve Siyasi Partiler", s.121.

Yukarıda değinilen duruma örnek olması bakımından, bu çalışmada İkinci Dünya Savaşı yıllarında Mecliste tek parti iktidarı tarafından hiç tartışılmadan uygulanan sıkıyönetimin, muhalefetin ortaya çıkmasıyla birlikte tartışmaya açılması, şiddetli tartışmalar yapılması ve sonunda bu uygulamanın kaldırılışı üzerinde durularak, bir ülkede iktidar kavramı kadar muhalefet kavramının da önem taşıdığı vurgulanmaya çalışılacaktır.

TBMM Zabıt Ceridelerindeki ifadelerle göre, bu konudaki gelişmeler şöyle oldu:

İkinci Dünya Savaşı yıllarında görülen lüzum üzerine TBMM'nin 6.5.1940 ve 15.5.1940 tarihli oturumlarında görüşülmek suretiyle bir örfî idare kanunu kabul edildi.¹⁰

Daha sonra da İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli vilayetlerinde 23 Teşrinisani / Kasım 1940 tarihinde bir ay müddetle örfî idare ilan edildi.

Bu durum TBMM'nin 1199 ve 1209 sayılı kararları ile üçer ay ve 1249 sayılı kararı ile de altı ay süreyle uzatıldı ve örfî idarenin bitimi tarihinden itibaren altı ay daha uzatılması yine TBMM'nin 12.12.1941 tarihli oturumunda kabul edildi.¹¹

Örfî idarenin uzatılması işi her altı ayda bir düzenli olarak Meclisin gündemine getirildi. Mesela 2.12.1942 tarihinde Başbakan Şükrü Saracoğlu imzasıyla aşağıdaki Başbakanlık Tezkeresi, TBMM Başkanlığına verildi:

6/4425

1.12.1942

Büyük Millet Meclisi Yüksek Reisliğine

İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli vilayetlerinde 23 Teşrinisani 1940 tarihinde bir ay müddetle ilan edilen ve 1199, 1209 sayılı kararlarla üçer ay ve 1249, 1262 ve 1303 sayılı kararlarla da altışar ay müddetle uzatılmış olan örfî idarenin, bitimi tarihinden itibaren altı ay daha uzatılmasına yüksek müsaadelerini rica ederim.

¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 6.5.1940, İ.47, C.1, s.18-25; TBMM Zabıt Ceridesi, 15.5.1940, İ.51, C.1, s.111-121.

¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1941, İ.15, C.1, s.44.

Başvekil Ş. Saracoğlu

Meclis Başkanı tezkereyi oylamaya sundu, “kabul edenler, etmeyenler” diye sordu ve kalkan parmaklara istinaden “kabul edilmiştir” diyerek kararı açıkladı.¹²

Bu uygulama 1946 yılı sonlarına kadar devam etti. 4 Aralık 1946 tarihinde yine Meclisin gündemine bu sefer Başbakan Recep Peker imzasıyla bir Başbakanlık Tezkeresi daha getirildi.

Bu tezkere ile İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale ve Kocaeli illerinde 23 Kasım 1940 tarihinde ilan edilmiş ve en son 1946 sayılı kararla 23 Aralık 1946 tarihine kadar uzatılmış bulunan sıkıyönetimin bu tarihten başlayarak altı ay daha uzatılması için gereğinin yapılması bir kez daha isteniyordu.¹³

Buraya kadar her şey normaldi. Yaklaşık altı yıldır devam etmekte olan bir prosedür işlemekteydi. Ancak farklı olan bir şey vardı ki o da Başbakan Recep Peker'in kürsüye gelerek bu konu ile ilgili açıklama yapmasıydı.

Başbakan, Meclise hitaben şunları söyledi:

“Sayın Arkadaşlarım, Altı Batı İlimizde Sıkıyönetim idaresi mevcuttur. Bu idare Kamutay'ın en son verdiği karar mucibince yakın günlerde altı aylık zamanını bitirmektedir. Bu günkü durumu Bakanlar Kurulu mütalaa etti ve sıkıyönetimi tesis etmek için o zamanlar mevcut olan şartların, bu idarenin yeniden altı ay daha uzatılmasını icap ettirerek mahiyetini muhafaza ettiği kanaat ve kararına vardı. Bu karara istinaden Kamutayın yüksek huzuruna şimdi tezkeresi okunan teklifi sunuyorum. Bu teklifimiz aynı bölgede Sıkıyönetim İdaresinin bu seferki müddetinin bitiminden itibaren yeniden altı ay daha uzatılmasını istemek yolundadır.

Meclis huzurunda bu şekilde tezkerenin gerekçesini açıklayan Başbakan sözlerini şöyle tamamladı:

¹² TBMM Zabıt Ceridesi, 2.12.1942, İ.12, C.1, s.2, 3.

¹³ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.13.

*“Vaziyeti mütalaa ve takdir buyuracak olan Yüksek Kamutayın, Hükümetin teklifi veçhile bu altı illik batı bölgesinde yeniden altı ay müddet için sıkıyönetimin uzatılmasına karar vermesini rica ediyoruz.”*¹⁴

Yine alışık olunduğu üzere Meclis Başkanı, *“Söz isteyen yoksa Başbakanımızın teklifini oyunuza sunacağım. Başbakanımızın teklifini kabul edenler...”* deyince, altı yıllık uygulamanın aksine *“Hayır sesleri”* duyuldu.¹⁵

İçel Milletvekili Refik Koraltan *“Söz istiyorum”* dedi ve Meclis Başkanının müsaadesiyle kürsüye geldi.

Yıllardan beri uygulanmakta olan sıkıyönetimin halkın haklarını sınırlandırdığına dikkat çekerek bu durumu devam ettirmek için Başbakanın yeni bir teklifi ile karşı karşıya bulduklarını söyledi. Hükümetin usul hatası yaptığını, önceden teklifini Meclis gündemine aldırmadığını dile getirerek sıkıyönetim konusunun Anayasa'nın vatandaşlara tanıdığı hakları sınırlandıran ve yine halkın haklarıyla ilgisinden dolayı Meclisin yetkisini de sınırlayan önemli bir konu olduğunu açıkladı. Sıkıyönetimin Anayasada belirtilen esaslar çerçevesinde, ülkede ihtilal tehlikesi görüldüğünde veya harp emaresi bildirildiğinde ilan edilebileceğini ve bunun da Meclisin yetkisi dâhilinde olduğunu anlattı. Henüz bütün dünyanın beklediği barış ortamının gelmemesine rağmen, silahların bırakılması suretiyle İkinci Dünya Savaşı'nın sona erdiğini hatırlattı.¹⁶ Ayrıca memnuniyet verici bir durum olarak ülkemizin savaşa girmekten kendini koruduğuna, bunu yaparken de büyük fedakârlıklardan kaçınılmadığına da dikkat çekerek şunları söyledi:

*“Arkadaşlar, İkinci Dünya Harbi silahların bırakılması suretiyle böylece sona erdikten sonra nihayet tabii hakların, ana hakların tahdidini tazammun eden sıkıyönetimin böylece ve adeta meşrutiyet devrinde olduğu gibi bir defa ilan edildikten sonra artık bir daha sonu gelmemek suretiyle kendi tabii haklarından mahrumiyete katlanması, cemiyetimizin iç durumu bakımından da uygun olmasa gerektir.”*¹⁷

¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.13.

¹⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.13.

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.13.

¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.14.

Koraltan, görüşlerini bu şekilde dile getirdikten sonra sıkıyönetim ilan etme yetkisinin Meclisin elinde bulunduğunu ve gerektiği zaman bu yetkinin tekrar kullanılabileceğini öne sürerek yersiz endişelerden dolayı halkı bu yönetime maruz bırakmanın yanlış olduğunu ifade etti. Eğer hükümetin bildiği bir harp tehlikesi veya başka bir tehlike varsa bunu da açıklamasını isteyerek, böyle bir durum yoksa milletin tabii haklarının sınırlandırılmamasını talep etti ve bu uygulamanın cemiyetin bünyesine olduğu gibi devletin nizamına da zarar verdiğini söyledi.¹⁸

Ondan sonra kürsüye gelen Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney ise Refik Koraltan'ın aksine, tam bir barışın sağlanamadığını belirterek, sıkıyönetimin fazlaca hakları sınırlandırmadığını dile getirip devamından yana olduğunu açıkladı.¹⁹

Kastamonu Milletvekili Fahri Ecevit ise *“Koraltan'ın söylediği gibi bir sene önce harp bitti ama silahlar bırakılmadı”* diyerek, kendince tehlikenin bitmediğini ve sıkıyönetim uygulamasının sürdürülmesi gerektiği yönünde görüş bildirdi.²⁰

Daha sonra söz alan Bursa Milletvekili Muhittin Pars da Refik Koraltan'ı eleştirdi ve sıkıyönetim uygulamasının devam ettirilmesini savundu.²¹

Refik Koraltan'ı destekler mahiyette konuşan Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik ise sıkıyönetimin normal hayatı sınırlayan, kısıtlayan bir idare sistemi olduğuna dikkat çekerek, eğer ülkenin savunması açısından sıkıyönetimin devamını zaruri kılan sebepler varsa bunların gizli bir celsede etraflıca tartışılmasını ve milletvekillerinin bilgilendirilmesini istedi.²²

İstanbul Milletvekili Fuat Köprülü de hükümetin dış gelişmeler konusunda kendilerini bilgilendirmediğinden yakınarak, aslında hükümetin birinci vazifesinin bu olması gerektiğini dile getirdi. Sıkıyönetimin zayıf hükümetlerin işi olduğunu ifade eden Köprülü, istendiği zaman yeniden ilan edilebileceğini ancak devamlı olarak bu yönetim biçiminin sürdürülmesi ve halkın

¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.14.

¹⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.14, 15.

²⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.15, 16.

²¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.16.

²² TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.16.

hürriyetlerinin bir kısmının dahi olsa ihlal edilmesinin doğru olmadığını söyledi.²³

Gaziantep Milletvekili Cemil Sait Barlas ise Rusya'nın verdiği nota, üs talepleri ve Boğazlar üzerindeki isteklerinin bölgedeki sıkıyönetimin devamının sebebi olduğunu dile getirdi.²⁴

Burdur Milletvekili Fahrettin Altay da adı geçen bölgede ordunun görevini yapabilmesi için sıkıyönetime ihtiyaç duyulduğunu söyleyerek devamından yana görüş belirtti.²⁵

Fuat Köprülü tekrar söz alarak kendilerinin hiçbir zaman sıkıyönetimi tasvip etmediklerini ve etmeyeceklerini söyledi.²⁶

Afyon Milletvekili General Sadık Aldoğan ise hükümetin İstanbul'da halkın miting yapmasını engellemek ve istediği zaman gazeteleri kapatabilmek için sıkıyönetim uygulamasının uzatılmasını istediği iddiasında bulundu.²⁷

Başbakan Yardımcısı, Devlet Bakanı ve Ankara Milletvekili Mümtaz Ökmen ise konuşmasında sıkıyönetimin tehlikeyle karşılaşmadan önce ilan edilmesi gerektiğini savunarak, iktidardan gaflet beklenmemesi gerektiğini hatırlattı.²⁸

Mecliste yapılan ve bir kısmına yukarıda değindiğimiz hararetli konuşmalar sonunda Meclis Başkanı, Hükümetin teklifini oya sundu ve yapılan oylama sonucunda sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması bir kere daha kabul edildi.²⁹

Evet bu bir ilk idi ve bundan sonra bu konunun Meclisten kolay kolay geçmeyeceğini göstermekteydi. Nitekim öyle oldu. Altı ay sonra sıkıyönetim konusu tekrar Meclisin gündemindeydi.

Bu defa daha şiddetli tartışmalar yaşanması kaçınılmazdı.

²³ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.17.

²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.17, 18.

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.21.

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.23.

²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.25.

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.26.

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1, s.27.

Meclisin 28. 5. 1947 tarihli oturumunda, Türkiye'nin altı vilayetinde 1940 yılından beri uygulanan ve en son 1507 sayılı kararla 23 Haziran 1947 tarihine kadar uzatılmış olan sıkıyönetimin, ilanını ve sonraki uzatmaları gerektiren sebepler devam ettiğinden, bitim tarihinden başlayarak altı ay daha uzatılması yine bir Başbakanlık Tezkeresi ile gündeme getirildi.³⁰

Meclis Başkanı tezkereyi okuttu ancak oylamaya sunmadan önce “söz isteyen var mı?” diye sordu. On üç milletvekili söz istedi. Bunların listesi oluşturuldu ve kendilerine sırayla söz verileceği açıklandı.

İlk olarak Sinop Milletvekili Suphi Batur kürsüye geldi. Bundan yedi yıl önce İkinci Dünya Savaşı'nın ülkemize sıçraması ihtimaline karşı Hükümetçe ilan edilen ve Meclis tarafından tasvip olunan sıkıyönetimin altı ay daha uzatılması talebiyle bir kere daha karşı karşıya bulduklarını hatırlatarak konuşmasına başladı ve bu konudaki görüşlerini şöyle ortaya koydu:

-Anayasaya göre sıkıyönetim harp halinde, harbi gerektirecek bir durum ortaya çıktığında, isyan çıkması halinde, Vatan ve Cumhuriyet aleyhinde eylemli bir hareket ortaya çıktığında ilan edilebileceği gibi uzatılması da ancak bu hallerden birinin veya bir kaçının ortaya çıkmasıyla mümkündür.

-Bugünkü şartlarda sıkıyönetim uygulamasını devam ettirmek sıkıyönetimin siyasi bir vasıta olarak kullanıldığını göstermektedir.

-Anayasa ile tesis edilen hürriyetlerin sıkıyönetimle sınırlandırılması demokrasi ile bağdaşmaz.

-Hükümet bu uygulamayı devam ettirmekle gazete hatta matbaa kapatacak ve kamuoyu üzerinde baskı oluşturabilecek bir müesseseyi elinde tutmak istemektedir.

-Bu uygulama sayesinde milletvekillerinin Anayasa ile teminat altına alınan konuşma hakkı bile sınırlandırılmıştır. Dolayısıyla sıkıyönetim uygulaması siyasi amaçlarla kullanılmaktadır.

---

³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.226, 227.

-Sulh ve sükûn halinde sıkıyönetimin siyasete alet edilmesi, askerlerin siyasete karıştırılmasına sebep olmaktadır. Bu nedenle Hükümetin teklifi reddedilmelidir.³¹

Daha sonra Afyon Milletvekili Hasan Dinçer söz aldı. İçinde bulunulan durumda sıkıyönetim uygulamasının devamını gerektirecek herhangi bir sebebin olmadığını ve bu uygulamanın yarar yerine zarar getirdiğini, halkın hürriyetini sınırlandırdığını dile getirdi.³²

Altı ay önceki görüşmede olduğu gibi yine söz alan Erzurum Milletvekili General Vehbi Kocagüney, savaş biteli iki yıl olduğunu ancak dünyada güvensizlik ortamının devam ettiğini belirtip batı sınırlarımıza yakın bölgelerde yaşanan çetecilik olaylarının bizi etkileyebileceğine dikkat çekti ve sıkıyönetimin bir tedbir olduğunu, günlük hayatı fazla etkilemediğini, birkaç gazetenin kapatılmış olmasının gazetelerin tutumundan kaynaklandığını ifade ederek bu uygulamanın devam etmesi gerektiği yönünde görüş belirtti.³³

Görüşmeler esnasında söz alan İstanbul Milletvekili Osman Nuri Köni, örfî idarenin kanunsuzluk anlamına gelmediğini burada da kanunlar çerçevesinde hareket edilmesi gerektiğini ancak zaman zaman örfî idare yetkililerine yapılan baskılar sonucunda istenmeyen durumların ortaya çıktığını anlattı.³⁴

Denizli Milletvekili Reşat Aydın'ı da benzer görüşler ileri sürerek ülkede sıkıyönetimi devam ettirecek bir hal olmadığını ve hükümetin İstanbul'da baskı uygulamak için bu yönetim tarzını devam ettirme niyetinde olduğunu iddia etti. Teklifin reddedilmesini veya hükümet tarafından geri çekilmesini istedi.³⁵

Bu fikirlerin tam aksi bir fikirle Meclis kürsüsüne gelen Siirt Milletvekili Ali Rıza Esen ise Boğazların tarihi önemine dikkat çekti. Boğazlar üzerindeki gelişmelerden dolayı sıkıyönetimin devam ettirilmesi gerektiğini savundu. Millet'in ve Meclis'in varlığına hücum eden gazetelerin kapatılmasının gayet normal olduğunu söyleyerek sıkıyönetimin devamı hususunda karar verilmesini istedi.³⁶

³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.227, 228.

³² TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.228, 229.

³³ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.230.

³⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.230, 231.

³⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.231, 232.

³⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.232.

İçel Milletvekili Şefik Tugay da yaptığı konuşmada sıkıyönetimi gerektiren şartların devam ettiğine dikkat çekerek, Hükümetin teklifinin kabul edilmesinden yana olduğunu açıkladı.³⁷

Daha sonra söz alan İstanbul Milletvekili Fuat Hulusi Demirelli ise yaptığı konuşmada ülkede sıkıyönetimi gerektirecek bir durum olmadığını dile getirerek, gazetelerde yanlış bir şey yazılırsa bunların tashih edilebileceğini veya bu yazılanlara yazıyla cevap verilebileceğini söyleyerek gazetelerin kapatılmasının veya bunun için sıkıyönetimin devam ettirilmesinin gereksiz olduğunu ifade etti.³⁸

Eskişehir Milletvekili İsmail Hakkı Çevik ise önemli bir hususu dile getirdi. Altı ay önceki görüşmeler esnasında söz alan Fahrettin Altay'ın İstanbul'daki Birinci Ordunun harici tahrikâta (dışarıdan gelen kışkırtmalar) karşı yani açık bir ifadeyle komünizme karşı sıkıyönetim silahını kullanmak zorunda olduğunu söylediğini hatırlattı. Kendisinin de bu yüzden teklife kabul oyu verdiğini, ancak son altı aylık uygulamaya bakıldığında, komünizm değil şahsi problemlerin ön plana çıktığının görüldüğünü iddia etti. Ayrıca sıkıyönetimin iç politikada siyasi bir baskı unsuru olarak kullanılmaya başladığını söyleyerek, komünizmin sıkıyönetimle engellenemeyeceğini Rusya'dan örnekler vererek anlatmaya çalıştı.³⁹

Altı yıl boyunca tartışmasız bir şekilde Meclisten geçen bu sıkıyönetim uygulamasının neden son iki dönemde sorun olmaya başladığını ise İzmir Milletvekili Münir Birsal yaptığı konuşmada şöyle dile getirdi:

*“Sayın Arkadaşlar: Demokrat Parti mensubu sayın milletvekili arkadaşlarımız ve bağımsız sayın milletvekili arkadaşlarımız Büyük Meclis'e katılılı bu mesele ikinci defadır ki konuşuluyor.”*⁴⁰

Bu şekilde önemli bir tespit yapan Birsal, konuşmasına devam ederek bu meselenin parti politikalarının ötesinde, memleketin ve milletin selameti, huzur ve emniyetiyle ilgili bir sorun olduğunu ve Mecliste bulunan bütün vekillerden aynı anlayışı beklediğini söyledi. Dünyada Rus ordularının ve diğer muharip

³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.232, 233.

³⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.233, 234.

³⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.234, 235.

⁴⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.236.

orduların tamamen terhis edilmediğini dile getirerek sıkıyönetimin uzatılmasına taraftar olduğunu açıkladı.⁴¹

Daha sonra Afyon Milletvekili Kemal Özçoban söz alarak Örfî İdare Kanununun hükümete verdiği sıkıyönetim yetkisinin suiistimal edildiğini ve halkın korkuya dayalı bir yönetimle idare edilmeye çalışıldığını ve adalete, eşitliğe aykırı uygulamalar görüldüğünü dile getirdi.⁴²

Antalya Milletvekili Rasih Kaplan ise mevcut durumun sıkıyönetimin devamını gerekli kıldığına dikkat çekerek uzatılmasını istedi.⁴³

Daha sonra kürsüye gelen Afyon Milletvekili General Sadık Aldoğan, Türkiye'nin birkaç ilinde yedi yıldır uygulanmakta olan sıkıyönetimin milletten ve bütün demokrasi dünyasından utanılarak artık kaldırılacağını zannettiklerini belirterek hükümetin kendilerini yanılttığını ve bu saygısız hareketten elem duyduğunu ifade ederek, bu idare tarzının insan hak ve hürriyetlerini geçici olarak sınırlandıran hatta Mutlakiyet İdaresinden bile daha kötü ve zalimane bir idare tarzı olduğunu söyledi.⁴⁴

Onun bu sözleri üzerine bazı milletvekilleri kendisine tepki gösterdi. Sözlerini geri alması ve kürsüden inmesi istenildi. Meclis Başkanı duruma müdahale ederek Hükümetin kanuni bir müessesine, Büyük Meclise müstenit olan bir Hükümetin icraatı ile yerini dolduran kanunî bir müesseseye hakaret ettiğini ve bunu Anayasaya muhalif bir şekilde dile getirdiğini söyleyerek Aldoğan'ın kürsüden inmesini istedi ve oturuma 15 dakika ara verdi.⁴⁵

Yeniden oturum açıldığında Meclis Başkanı bir açıklama yaparak Afyon Milletvekili Sadık Aldoğan'ın, Devletin kanunlarının tevdi ettiği kutsal kanunî ve millî vazifesini ifa eden bir Cumhuriyet müessesesi hakkında hakaretimiz sözler sarf ettiğini ve sözlerini geri almadığını belirterek bu davranışından dolayı kürsüden indirildiğini ancak bu davranışın aynı zamanda cezayı gerektiren bir davranış olduğunu dolayısıyla iç tüzüğün 188 ve 189. Maddeleri gereği hakkında işlem yapılarak geçici bir süre Meclis çalışmalarından men edileceğini söyledi.

⁴¹ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.236, 237, 238.

⁴² TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.238.

⁴³ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.239.

⁴⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.240.

⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.240.

Başkanlık makamının kanaatinin bu olduğunu açıkladı. Sonra iç tüzüğün ilgili maddeleri okutuldu. Daha sonra Aldoğan'ın 15 gün süreyle Meclisten çıkarılmasını isteyen Başkanlık görüşü oya sunuldu ve kabul edildi.⁴⁶

Oylamadan sonra kürsüye gelen Balıkesir Milletvekili Süreyya Örgüven olaydan duyduğu üzüntüyü dile getirdi. Onun ifade etmek istediği şeylerin daha önce de başkaları tarafından söylendiğini ancak Aldoğan'ın kelimeleri iyi seçemediğini ifade etti. Anayasadaki hükümlere göre sıkıyönetim ilan etme yetkisinin Meclise ait olduğuna dikkatleri çekti.⁴⁷ Örfî İdare Kanununda yeni düzenlemeler yapılabileceğini, böylece iddia edilen kısıtlamaların hafifletilebileceği sinyalini verdi. Ayrıca savaş bitse de tehlikenin devam ettiğini ifade ederek, iddia edildiği gibi sıkıyönetim uygulamasının milletvekillerinin konuşma özgürlüğünü kısıtlamadığını, ayrıca komünizm gibi zararlı fikir akımlarına karşı kullanıldığının zaman zaman sıkıyönetime karşı olduğunu açıklayan milletvekilleri tarafından da dile getirildiğini söyledi ve sıkıyönetimin devamından yana olduğunu açıkladı.⁴⁸

Daha sonra söz alan Manisa Milletvekili Feyzullah Uslu, bütün siyasi partilerin demokrasinin bir parçası olduğunu ve hiçbir siyasi partinin tek başına bütün milleti temsil edemeyeceğini söyledi. Ayrıca Rus tehlikesini gündeme getirerek, "*Biz kendisinden üs istenilen, toprak istenilen bir Devletiz*" sözleriyle konunun önemini açıklamaya çalıştı. Ülkede özgürlüklerin kısıtlanmadığını da dile getirip sıkıyönetim uygulamasının uzatılması gerektiğini savundu.⁴⁹

Ankara Milletvekili Emin Halim Ergun da konuşmasında sıkıyönetimin seçim faaliyetlerini engellemediğini zira sıkıyönetim uygulanan bölgelerde farklı partilerden milletvekillerinin seçilerek Meclise geldiklerini anlattı. Özgürlüklerin kısıtlanmadığına, yayınların rahatlıkla yapıldığına değinerek, milletin menfaatleri doğrultusunda, sıkıyönetimin uzatılması yönünde oy kullanılmasını arzu ettiğini açıkladı.⁵⁰

Bundan sonra kürsüye gelen İstanbul Milletvekili Ali Rıza Arı, İstanbul'da bulunan yaklaşık 350-400 bin kişilik işçi ve işçi ailesini temsilen parlamentoda

⁴⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.241.

⁴⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.242.

⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.243, 244, 245.

⁴⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.245, 246, 247.

⁵⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.247, 248.

bulduğunu ancak İstanbul'da yaşayan bu kitleden hiç kimsenin sıkıyönetim uygulaması hakkında şikâyetle bulunmadığını söyledi.⁵¹

Milletvekilleri tarafından yapılan bu konuşmaların ardından Başbakan Recep Peker söz alarak kürsüye geldi. Konuşmasına sıkıyönetim gibi normal hayatın biraz üstünde mahiyet arz eden bir sistemin Mecliste enine boyuna tartışılmasının normal olduğunu ve bu durumun Meclisin yüksek vasfını gösterdiğini söyleyerek başladı. Hükümetin yaptığı uzun araştırma ve incelemeler sonunda sıkıyönetimin devamına karar verdiğini açıkladı. İç sükûneti korumak için sıkıyönetimin uzatıldığı iddialarının doğru olmadığını dile getirdi. Ancak sıkıyönetimin Türkiye Devleti'nin mevcudiyetinin ve bekasının teminatını teşkil eden kanun unsurlarından biri olduğunu söyledi. Bunun zaruretten kaynaklandığını ve keyfi olmadığını izah etti.⁵² Ülkenin içerde ve dışarıda istikrar içinde olduğuna dikkatleri çekti. Ancak sıkıyönetimin ilk ilan edildiği günlerdeki şartların hâlâ geçerli olduğunu dile getirerek, kendilerinin bu şartlar hususunda Mecliste bulunan diğer partilerin liderlerini bilgilendirme yoluna gideceklerini, gerekirse Mecliste gizli oturum da yapılabileceğini ifade etti.⁵³ Savaşın bittiği yolundaki eleştirilere değinerek, Türkiye'nin artık bir Nazi tehdidi altında olmadığını ancak sinsi bir sessizliğin sürdüğünü Türkiye için tehlikenin devam ettiğini hatta Türkiye'den üs ve toprak talebinde bulunulduğunu ve bu yüzden sıkıyönetim uygulanan bölgenin ayrı bir önem taşıdığını söyledi.⁵⁴ Ülkenin her karış toprağının önemli olduğunu, ülke savunmasına önem verdiklerini bu yüzden gelişme ve kalkınma için kullanılması gereken gücü maalesef yıllardır savunma amaçlı kullanmak zorunda kaldıklarını dile getirerek, bu şartlarda ordunun barış zamanındaki kadrolarına döndürülemeyeceğini ve sıkıyönetim uygulamasından da vazgeçilemeyeceğini açıkladı.⁵⁵ İki-üç parti ve bağımsızlardan oluşan bu Mecliste bir geçiş dönemi yaşandığına dikkat çekerek, eleştirilerin daha anlayışlı bir şekilde yapılmasının uygun olacağını dile getirerek, ileride bu sıkıntıların aşılacağına inandığını ifade ederek, diğer partilere mensup

⁵¹ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 28.5.1947, B.65, O.1, s.248.

⁵² *TBMM Zabıt Ceridesi*, 28.5.1947, B.65, O.1, s.249.

⁵³ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 28.5.1947, B.65, O.1, s.250.

⁵⁴ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 28.5.1947, B.65, O.1, s.251.

⁵⁵ *TBMM Zabıt Ceridesi*, 28.5.1947, B.65, O.1, s.252, 253.

milletvekillerinin de dış gelişmelerden dolayı sıkıyönetimin devamı hususunda oy kullanmalarını beklediğini söyledi.⁵⁶

Başbakanın bu açıklamalarından sonra İstanbul Milletvekili Celal Bayar söz alarak sıkıyönetimin sadece askeri bakımdan vazife görmediğini, memleketin siyasi hayatına da karıştığını ve kendilerinin meseleyi bu yüzden ele aldıklarını ifade etti. İstanbul matbuatının baskı altında olduğu görüşünü tekrar ederek İstanbul matbuatının baskı altında olmasının bütün Türkiye matbuatının ve basınının baskı altında olduğu anlamına geldiğini dile getirdi. Dışarıda meydana gelen gelişmelerden dolayı içeride sıkıyönetim ilan etmenin anlamsız olduğunu ve Başbakanın da ifade ettiği gibi memleketin inzibat kuvvetlerinin asayişini sağlamak hususunda yeterli olacağı kanaatine sahip olduklarını söyleyerek sıkıyönetimin siyasi bir baskı unsuru olarak kullanıldığını iddia etti. Ayrıca Bayar konuşmasında hükümetin ilk fırsatta sıkıyönetimi kaldıracağını teminatını vermesini beklediklerini de ifade etti.⁵⁷

Bunun üzerine Başbakan yeniden kürsüye geldi. Muhalefetin fikirlerine katılmadığını, kendilerinin İstanbul'daki Sıkıyönetim Komutanına herhangi bir telkinde bulunmadıklarını, sıkıyönetim Anayasadaki hükümler doğrultusunda Mecliste kabul edildikten sonra İstanbul'daki sıkıyönetim komutanının özel kanunla kendisine verilen yetkileri kullandığını ve karşısındaki vaziyet ve vicdanındaki vazife duygusu ile karşı karşıya kalarak vazifesini yaptığını dile getirdi.⁵⁸

Başbakan kendisinden istenilen vaat konusuna da değinerek şunları söyledi:

“Muhterem Bayar benden teminat istiyor. Fikirlerini tekrar etmeyerek zabıtta nasıl çıkarsa dediklerini kabul edeceğim. Topyekûn ifade olarak arz ediyorum.

“Bugünkü şartların Türkiye'yi malum tazyik altında tutan mahiyeti devam ettikçe bu bölgede sıkıyönetim lazımdır. Eğer bu sebep, şartlar ortadan kalkarsa kayıtsız şartsız şimdiden kabul ediyorum ki Anayasanın gösterdiği sebep olmayınca, sıkıyönetimi bir gün hatta bir saat fazla sürdürmeyeceğiz.

⁵⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.253.

⁵⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.254.

⁵⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.254, 255.

Düşündüğümüz ve ümitle beklediğimiz bu ferah günlere kavuşunca sıkıyönetimi kaldıracığımızı sesimin ve hüviyetimin bütün kuvvetiyle kendilerine vaat ederim”⁵⁹.

Başbakanın konuşmasından sonra konu üzerinde yapılan görüşmelerin yeterli olduğu kanaatine varıldı. Ayrıca Afyon Milletvekili Hasan Dinçer ve Sinop Milletvekili Suphi Batur tarafından verilen ve Hükümetin sıkıyönetimi uzatmak için getirdiği teklifin reddedilmesini isteyen önerge de oylanarak reddedildi.

Daha sonra Hükümetin teklif ettiği veçhile: altı ilde: İstanbul, Edirne, Kırklareli, Tekirdağ, Çanakkale, Kocaeli illerinde 23 Kasım 1940 tarihinde ilan edilmiş ve en son 1507 sayılı kararla 23 Haziran 1947 tarihine kadar uzatılmış olan sıkıyönetimin bitim tarihinden başlayarak altı ay daha uzatılması talebi oylamaya sunuldu ve kabul edildi.⁶⁰

Ancak bu kabul, son kabul oldu. Çünkü sıkıyönetimi gerektiren şartlar mı ortadan kalktı yoksa muhalefetin tepkisi mi etkili oldu tam bilinmez ama bilinen bir şey var ki Hükümet bir daha böyle bir teklifi Meclisin gündemine getirmede ve tabii olarak altı aylık sürenin bitiminde tartışmalı sıkıyönetim uygulaması kendiliğinden kalkmış oldu.

Altı yıl boyunca tartışmasız kabul edilen bir konunun, çok partili hayata geçilince, şiddetli tartışmalara sebep olması, çok partili hayatın ve çoğulcu demokrasinin önemini göstermektedir. Ayrıca Mecliste yaşanan bu demokratik tepki muhalefetin de demokrasi için vazgeçilmez bir unsur olduğunu ortaya koymaktadır.

---

⁵⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.256.

⁶⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1, s.256.

KAYNAKÇA:

TBMM Zabıt Ceridesi, 6.5.1940, İ.47, C.1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 15.5.1940, İ.51, C.1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 12.12.1941, İ.15, C.1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 2.12.1942, İ.12, C.1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 4.12.1946, B.12, O.1.

TBMM Zabıt Ceridesi, 28.5.1947, B.65, O.1.

AHMAD, Feroz - AHMAD, Bedia Turgay; *Türkiye'de Çok Partili Politikanın Açıklamalı Kronolojisi (1945-1971)*, İstanbul, Temmuz 1976.

ÇAVDAR, Tevfik, *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1839-1950*, Ankara, Ekim 1999.

DEVİRİM, Fevzi, "Millî Egemenlik ve Siyasi Partiler", *8.Millî Egemenlik Sempozyumu*, Denizli, 22 Nisan 1992, (TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları).

EROĞUL, Cem, *Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi*, Ankara, Nisan 2003.